

Znajdujące się w ustawie decemwiralnej odrębne uregulowanie trzech rodzajów naruszenia nietykalności człowieka wolnego¹² prowadzi do wniosku, że na tym etapie rozwoju myśli prawnej nie istniała jeszcze jednolita koncepcja ochrony fizyczności osoby jako takiej¹³. Zestawienie wspomnianych regulacji – zgodnie z przeważającym dziś ich rozumieniem – pozwala jednak na sformułowanie tezy o funkcjonowaniu już w piątym wieku przed naszą erą szerokiej, jeśli nie pełnej ochrony przed naruszeniami nietykalności cielesnej człowieka wolnego. Wątpliwości co do zakresu ochrony spowodowane są dostępnością jedynie szczątkowych odniesień do uregulowań ustawy decemwiralnej dotyczących tego zagadnienia w późniejszych źródłach. Być może właśnie dlatego bardzo szerokie postrzeganie wspomnianych zachowań pozostaje współcześnie pod wpływem późniejszego rozwoju deliktu w prawie rzymskim. Pojawia się

¹² Chodzi o normy z tabliczek: 8.2 („si membrum rup(s)it, ni cum eo pacit, talio esto”), 8.3 („manu fustive si os fregit libero, CCC, si servo, CL poenam subito”) oraz 8.4 („si iniuriam faxsit, vingti quinque poenae sunt”) (zob. C.G. B r u n s, *Fontes iuris Romani antiqui*, t. 1, IBC Mohr, Tübingen 1909; por. M. K a s e r, *Das altrömische ius*, Vandenhoeck Ruprecht, Göttingen 1949, s. 208; B. A l b a n e s e, *Una congettura sul significato di iniuria in XII tab. 8.4*, „Jura” 31(1980), s. 24; V. d a N ó b r e g a, *L'„iniuria” dans la Loi des XII Tables*, „Romanitas” 8(1967), s. 269; S. d i P a o l a, *La genesi storica del delitto de „iniuria”*, „Annali del Seminario giuridico dell'Università di Catania” 1(1947), s. 270; G. P u g l i e s e, *Studi sull'iniuria*, Giuffrè, Milano 1941, s. 5-8).

Na temat kontrowersji dotyczącej brzmienia normy z tabliczki 8.4 por. P. H u v e l i n, *La notion de l' „iniuria” dans le tres ancien droit romain*, Bretschneider, Roma 1971, s. 92; A.K.W. H a l p i n, *The usage of „iniuria” in the Twelve Tables*, „The Irish Jurist” 11(1976), s. 345; A. V ö l k l, *Die Verfolgung der Körperverletzung im frühen römischen Recht. Studien zum Verhältnis von Totungsverbrechen und Injuriensdelikt*, Böhlau, Wien-Köln-Graz 1984, s. 171-175; P u g l i e s e, dz. cyt., s. 2, przyp. 1; P.E. H u s c h k e, *Gaius, Beiträge zur Kritik und zum Verständnis seiner Institutionen*, Hirzel, Leipzig 1855, s. 117; A l b a n e s e, dz. cyt., s. 32-34. Por. też: D. N o w i c k a, *Zniesławienie w prawie rzymskim*, Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa, Wrocław 2013, s. 26n., przyp. 68 (http://www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/42812/Znieslawienie_w_prawie_rzymskim_28_10_2013.pdf).

¹³ Por. C u r s i, dz. cyt., s. 222; d a N ó b r e g a, dz. cyt., s. 269.

tym samym tendencją do interpretowania tych zachowań w sposób szerszy lub wręcz całościowy, odpowiadający pojęciu, które wyewoluowało dopiero później – pojęciu krzywdy jako szkody doznanej na ciele¹⁴. Jeśli bowiem uznać, że „*membrum ruptum*” dotyczyło wszelkich poważnych uszkodzeń ciała polegających na trwałym pozbawieniu funkcji części ciała¹⁵, „*os fractum*” odnosiło się do wszelkich wyraźnych złamań kości¹⁶, „*iniuria(m) (alteri) faxit*” zaś do lekkich uszkodzeń ciała, niepozostawiających trwałych śladów¹⁷, ochrona decemwiralna mogłaby aspirować do zupełności¹⁸ – co stanowiłoby ogromne

¹⁴ Por. A l b a n e s e, dz. cyt., s. 25n. Na temat szerokiego ujęcia iniurii już na etapie regulacji decemwiralnej por. D. V. S i m o n, *Begriff und Tatbestand der „iniuria” im altrömischen Recht*, „Zeitschrift der Savigny Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung” 82(1965), s. 162.

¹⁵ Por. d i P a o l a, dz. cyt., s. 271-281; por. też: A. K o c h, *Ewolucja deliktu iniuria w prawie rzymskim epoki republikańskiej*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 19(1967) nr 2, s. 55; P u g l i e s e, dz. cyt., s. 29-30; W i t t m a n n, *Die Körperverletzung an Freien im klassischen römischen Recht*, Beck, München 1972, s. 8; E. P ó l a y, *Tatbestände der iniuria im römischen Recht*, „Acta Juridica Academiae Scientiarum Hungaricae” 28(1986), s. 7; por. Ch. A p p l e t o n, *Notre enseignement du droit romain, ses ennemis et ses défauts*, w: *Mélanges de droit romain dédiés à Georges Cornil [à l'occasion de sa XXXe année de professorat]*, red. A. Collinet, F. de Visscher, Vanderporten, Gand 1926, t. 1, s. 56; P. B i r k s, *The Early History of Iniuria*, „Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis. Revue d'histoire du droit. The Legal History Review” 37(1969), s. 179-185; M. F e r n á n d e z P r i e t o, *La difamación en el Derecho Romano*, Tirant lo Blanch, Valencia 2002, s. 53; M. J. B r a v o B o s c h, *La injuria verbal colectiva*, Dykinson, Madrid 2007, s. 53. Jeszcze szerzej, jako kategorię obejmującą także *os fractum*, *membrum ruptum* postrzegają Alan Watson (por. A. W a t s o n, *Personal Injuries in the XII Tables*, „Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis. Revue d'histoire du droit. The Legal History Review” 43(1975), s. 218n.) oraz Artur Völkl (por. V ö l k l, dz. cyt., s. 195; por. też: A. D. M a n f r e d i n i, *L'iniuria nelle XII Tavole. Instabilis ex lege (Cornelia de iniuriis?)*. *Recente lecture in materia di iniuria*, w: *Derecho romano de obligaciones. Homenaje al profesor J.L. Murga Gener*, red. A. Biscardi, Areces, Madrid 1994, s. 804. Sam czyn *os fractum* bywa z kolei uznawany za kwalifikowaną postać iniurii (por. K. B i n d i n g, *Rechtsvergleichende Vermutungen zu membrum ruptum, os fractum und injuria der lex XII Tabularum*, „Zeitschrift der Savigny Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung” 40 (1919), s. 109). Zob. A. B i g n a r d i, *Frangere e rumpere nel lessico normativo en ella interpretatio prudentium*, w: *Nozione, formazione e interpretazione del diritto dall'età romana alle esperienze moderne; ricerche dedicate al professor Filippo Gallo*, red. S. Romano i in., Jovene, Napoli 1997, t. 1, s. 11-60.

¹⁶ Por. B i r k s, dz. cyt., s. 180; W a t s o n, dz. cyt., s. 219; W i t t m a n n, dz. cyt., s. 8n.; d i P a o l a, dz. cyt., s. 281.

¹⁷ Por. P u g l i e s e, dz. cyt., s. 10; F e r n á n d e z P r i e t o, dz. cyt., s. 55; K o c h, dz. cyt., s. 57; W i t t m a n n, dz. cyt., s. 9, 13; K. B ö h m, *Membrum ruptum, os fractum und iniuria im alten römischen Recht*, Junge & Sohn, Erlangen 1931, s. 32; d i P a o l a, dz. cyt., s. 285; J. P l e s c i a, *The Development of iniuria*, „Labeo” 23(1977) nr 2, s. 278. Należy zaznaczyć, że w polskim przekładzie ustawy dwunastu tablic wyrażenie „*iniuria(m) (alteri) facere*” tłumaczone jest jako „zniewaga”: „Jeśli zniewagę wyrządził drugiemu, niech dwadzieścia pięć [sesterców] «asów» będzie karą” (M. Z a b ł o c k a, J. Z a b ł o c k i, *Ustawa XII tablic. Tekst–tłumaczenie–objaśnienia*, tab. 8.4, Liber, Warszawa 2000, s. 51). Na temat różnych przekazów brzmienia normy, zob. np. N o w i c k a, dz. cyt., s. 22n., przyp. 67.

¹⁸ Por. B ö h m, dz. cyt., s. 26-31; W i t t m a n n, dz. cyt., s. 16; E. P ó l a y, dz. cyt., s. 12-16; t e n ż e, *Iniuria Types in Roman Law*, Akademiai Kiadó, Budapest 1986, s. 48.

osiągnięcie na tym etapie rozwoju społecznego. Możliwe jednak, że początkowo określenia te dotyczyły tylko faktycznego całkowitego pozbawienia części ciała¹⁹ oraz otwartego złamania dużych kości, i dopiero wskutek rozszerzania interpretacji kategorii *membrum ruptum* przez jurystów włączano do niej coraz więcej podobnych zachowań. Naruszenia określane jako „*membrum ruptum*” i „*os fractum*” jawią się jako bardzo konkretne i – niezależnie od współcześnie występujących trudności interpretacyjnych – ściśle określone. Odrębnie uregulowany był natomiast czyn określany jako „*iniuria(m) (alteri) facere*”²⁰. O jego treści wnioskować można jedynie na podstawie nazwy tego zachowania, późniejszego rozwoju deliktu oraz jego domniemanego sąsiedztwa w rekonstrukcji ustawy z dwoma wcześniej wspomnianymi rodzajami czynów. Na tym tle uderzać może niedookreśloność trzeciego rodzaju zachowania – z tego względu uważa się, że zbiorczo obejmował on różne „inne” naruszenia cielesne. To jednak właśnie na gruncie dotyczącej go normy – jak wspomniano – powstała, a następnie ewoluowała koncepcja krzywdy²¹. Jeśli zatem w zrekonstruowanym tekście ustawy dwunastu tablic znajduje potwierdzenie teza, że (inne) normowane zachowania obejmowały bardzo konkretne działania lub ich skutki, dlaczego w przypadku „*iniuria(m) (alteri) facere*” miałyby być inaczej²²? Tradycyjny pogląd – oparty jedynie na nazwie czynu będącej prostą negacją słowa „*ius*”²³ – zgodnie z którym odnosi się ona do każdego zachowania niezgodnego z prawem, nie znajduje też oparcia w źródłach. Z drugiej strony trzeba zauważyć, że samo określenie zachowania nie wskazuje na żaden konkretny efekt, który ma ono wywołać (jak ma to miejsce między innymi w przypadku wspomnianych już „*membrum ruptum*” i „*os fractum*”), i koncentruje się jedynie na – dziś niejasnym – odniesieniu do sposobu zachowania wobec innej osoby. Z takiego ukształtowania czynu można wywnioskować, że albo efekt zachowania nie miał znaczenia, gdyż chodziło jedynie o pewien rodzaj zachowania sprawcy, albo był trudno uchwytny i dlatego zrezygnowano z prób jego określenia bądź też nie sposób było określić wszystkich możliwych skutków zachowania sprawcy z uwagi na ich wielość i różnorodność. Należy jednak podkreślić, że niezależnie od wyboru jednej

¹⁹ Por. H u v e l i n, dz. cyt., s. 10; U. v o n L ü b t o w, *Zum römischen Injurienrecht*, „Labeo” 15(1969) nr 2, s. 132.

²⁰ Por. B i r k s, dz. cyt., s. 165; A. D. M a n f r e d i n i, *Contributi allo studio dell' „iniuria” in età repubblicana*, Giuffrè, Milano 1977, s. 9, 55; B ö h m, dz. cyt., s. 31n.

²¹ Por. K a s e r, dz. cyt., s. 207; K o c h, dz. cyt., s. 53. Zob. też: H u v e l i n, dz. cyt., s. 6n., 100; R. M a s c h k e, *Die Persönlichkeitsrechte des römischen Injuriensystems*, M. & H. Marcus, Breslau 1903, s. 4; V ö l k l, dz. cyt., s. 195n.

²² Por. S i m o n, dz. cyt., s. 137n.; V ö l k l, dz. cyt., s. 177.

²³ Por. np. V ö l k l, dz. cyt., s. 183; B i r k s, dz. cyt., s. 166; A l b a n e s e, dz. cyt., s. 24-28; d i P a o l a, dz. cyt., s. 290; H a l p i n, dz. cyt., s. 344, 350-353; M a n f r e d i n i, *Contributi allo studio dell' „iniuria” in età repubblicana*, s. 3, 10.

z podanych możliwości lub – ewentualnie – ich syntezy, zachowanie, którego dotyczyła norma, musiało mieć jakiś rys charakterystyczny: nie stanowiło jedynie kategorii uzupełniającej w stosunku do „*membrum ruptum*” i „*os fractum*” ani tym bardziej kategorii mieszczącej w sobie wszelkie bezprawne zachowania niewymienione wprost w ustawie dwunastu tablic. Nie wskazuje na to – w pierwszym przypadku – ani zrekonstruowany tekst, ani kazuistyczny charakter źródła, przeciwko drugiej hipotezie może zaś dodatkowo świadczyć późniejszy rozwój deliktu „*iniuria*” wyrosłego na gruncie tego uregulowania. Według wszelkiego prawdopodobieństwa „*iniuria(m) (alteri) facere*” stanowiło samodzielną podstawę odpowiedzialności za pewne charakterystyczne zachowanie sprawcy wobec innej osoby. Jeśli uznamy, że „*alteri*” występuje w oryginalnym tekście ustawy dwunastu tablic, dodanie informacji o istnieniu „*odbiorcy*” zachowania pozwala wykluczyć interpretację, zgodnie z którą jego efekt nie ma znaczenia. Skoro bowiem zabronione zachowanie zostało przeciw komuś skierowane, po stronie pokrzywdzonego musiał wystąpić jakiś skutek w postaci poczucia krzywdy, niesprawiedliwości czy doznania jakiegoś uszczerbku. W innym przypadku nie byłoby podstaw do karania takiego zachowania. Nie można tu również przywołać względów bezpieczeństwa czy porządku publicznego, jako że ani treść zrekonstruowanej normy, ani niska kara nie wskazują na istnienie dobra chronionego innego niż indywidualne. Nawet jeśli uznać określenie „*alteri*” za późniejsze, niewystępujące w oryginalnym tekście ustawy dwunastu tablic, zarówno kontekst umieszczenia tego określenia w rekonstrukcji, jak i późniejszy rozwój deliktu „*iniuria*”, który zostanie on uznany za najbardziej osobisty, najściślej związany z osobą, świadczą o istnieniu już na tym etapie zindywidualizowanego dobra chronionego.